

значення, дозволяє відбивати, проговорювати больові моменти. Образ «Великого поета» надається до гри, як образ масової культури. Шевченко у нинішній як мистецькій, так і суспільній ситуації знову стає мірилом «українського», тим образом, який вивіряє мистецьке, літературне явище на його приналежність до національної ідеї, думки, культури.

Одержано редакцією – 15.04.16
Прийнято до публікації – 18.10.16

УДК 82.091

Ганна КЛИМЕНКО (СИНЬООК)

ШЕВЧЕНКІВСЬКІ РЕМІНІСЦЕНЦІЇ У ТВОРЧОСТІ ШОЛОМ-АЛЕЙХЕМА

У науковій студії здійснено спробу елімінувати і проаналізувати Шевченкові „сліди” у художніх текстах Шолом-Алейхема, акцентувати виняткове місце українського Пророка в долі єврейського митця, окреслити найбільш прикметні аналогії у їхніх біографіях (рання втрата матері, одруження батька, непрості взаємини з мачухою, самоосвіта, різногранність творчої особистості, захоплення тими ж книгами, смерть на чужині) та світоглядно-естетичних позиціях (тяжіння до міфології та фольклору, залюбленість у музичне мистецтво, релігійність і симптоматичне апелювання до Святого Письма).

Акцентовано, що попри виразно негативну Шевченкову рецепцію єврейства для українських юдеїв (Лева Квітко, Переца Маркіша, Езри Фінінберга, Давида Гофштейна,

Ханана Вайнермана, асимільованого Леоніда Первомайського тощо) ім'я нашого Генія є знаковим, духовним, символічним.

У вирішенні перспективної компаративної проблеми „Шевченко – Шолом-Алейхем” окреслено такі типологічні збіги: статус Провідника відповідно в українському та юдейському національних, мовних, культурних ландшафтах; обоження України як батьківщини, „свого” світу; жанр автобіографії; пієтетне ставлення до природи, надання пріоритету сільському космосу перед міським, сприймання світу як універсуму, звільнене від хаосу цивілізації й наближене до старозавітного уявлення про рай, бачення себе людиною „природною” (сковородинівські інтонації); амбівалентний мотив долі/недолі.

Означено перегуки оповідання Шолом-Алейхема „Три вдови” зі Шевченковою поемою-містерією „Великий лях”.

Виснувано, що ремінісценції як інтертекстуальний вираз годі виявити „на поверхні” тексту, нерідко „відгоміння” сягають світоглядно-естетичних орієнтирів, проблемно-тематичних домінант.

Взято до уваги гіпотетичний факт про генетичні зв'язки українського та єврейського митців.

Ключові слова: *культура, етнос, нація, народ, юдейський, український, порівняльно-типологічний, генетико-контактний, аналогія, збіг, ремінісценція, життєпис, природа, мотив долі/недолі.*

Постановка проблеми. Шолом-Алейхем – знакова постать у культурному і громадському житті другої половини XIX – поч. XX ст.; поет, прозаїк, драматург, перекладач, критик; революціонер-керманіч літератури мовою їдиш, чи не найвідоміша, ба навіть культова особистість в єврейсько-українському культурному процесі, що, власне, є знаком плідного та продуктивного інтеркультурного діалогу, ба більше – зв'язків духовних.

Упродовж тривалого історичного відтинку дві культури, два етноси (автохтонний/прийшлий, свій/чужий) активно взаємодіяли, взаємовпливали на спільній території, зазнавали

рівночасних і нерідко рівносильних утисків із боку панівних імперій, хоча певні конфлікти й конфронтації так само мали місце; далєбі не отримало однозначної оцінки й питання асиміляції. Довкола проблеми українсько-єврейських взаємин досі тривають гострі полеміки й дискусії, в яких задіяні представники обох національностей. Є чимало промовистих розходжень, виправдань і звинувачень, але знаходяться й точки дотику. Наталя Яковенко слушно заявляє, що в національній та історичній пам'яті юдеїв „повстання Хмельницького є символом нищення євреїв українцями”, натомість для українців – це символ „постання української нації” [1]. Козацько-селянські повстання XVIII ст., відомі під назвами „Гайдамаччина” та „Коліївщина”, мали вкрай трагічні наслідки для єврейського населення України. Згадаймо в цьому контексті поему Тараса Шевченка „Гайдамаки”: *„Всі полягли, всі покотом; / Ні душі живої / Шляхетської й жидівської”* [2, 95] – з розділу „Бенкет у Лисянці”. Особливо кривавою виявилася „Уманська різанина” 1768 р., що знайшла художнє втілення в романі Михайла Старицького „Останні орли”. Дані щодо кількості жертв-євреїв наразі не є остаточними. Разом із тим, юдейські джерела потверджують існування загону „гайдамаків-євреїв, що складався з десяти осіб і діяв у 1770-х роках” [3, 57]. Хоне Шмерук переконує, що юдейською пам'яттю „погроми Хмельницького не були забуті”, і докази цього знаходить у творчості Шолом-Алейхема 1880 – 1890-х рр. Проаналізувавши топоніміку митця (Мазепівка, Гонтоярьск, Хмельницьк), дослідник акцентує символічну семантику цих географічних найменувань – і висновує: „Шолом-Алейхем був носієм єврейської колективної пам'яті, з якою ці назви мають такий трагічний зв'язок. Уживання подібних назв у єврейському літературному контексті свідчить також про історичну обізнаність Шолом-Алейхема щодо становища євреїв на Україні” [4, 220]. І далі: „Тож для нас ця топоніміка має бути ще одним важливим доказом того, що ні Хмельницький, ані його ім'я не були забуті євреями, хоч вони й згадували його з доданням традиційної формули «хай буде викреслене його ім'я і пам'ять про нього»” [4, 220]. У своєму життєписі

при згадці про скарб Богдана Хмельницького Шолом-Алейхем з явною гіркотою мовить: „Не раз той скарб, розповідають старі люди, бралися викопувати, та мушили облишити свій намір, бо натрапляли при цьому на кістки, на руки, ноги, черепи людей, завитих у савани. Певно, то були наші предки, можливо, мученики... Хто знає?” [5, 11].

Тимчасом О. Найман звертає увагу на той факт, що юдеї були активістами повстанського руху на чолі з Устимом Кармалюком: „Євреї не тільки брали участь у його загонах, а й добували для нього інформацію, купували та продавали майно, що загони повстанців відбирали у поміщиків, переховували Кармалюка та його спільників. За час спілкування з євреями Кармалюк вивчив їдиш. Після розгрому загонів Кармалюка багато євреїв судили, відправили на каторгу, у солдати. На єврейські общини були накладені великі штрафи” [6, 201].

У кожному разі, два етноси мають тяжкі історичні травми. У „Нарисах з історії та культури євреїв України” прописано: „Доля обох народів багато в чому збігалася. Обидва були недержавними народами. Євреї до того ж були нетериторіальним народом, вони однаковою мірою зазнавали утисків та національного гноблення від царизму. Проте великодержавна шовіністична пропаганда, антисемітизм усе ж мали деякий успіх серед різних національних груп, у тому числі й певної частини українського населення” [3, 88]. (Н. Яковенко з явною осторогою ставиться до поняття „антисемітизм”, зважаючи на його полісемантичність: „Він усе ж асоціюється з появою сіонізму як ідеологічної течії”, – відтак, надає перевагу дефініції „побутовий антиюдаїзм” [1]). У 1870-х роках євреїв стали звинувачувати у підтримці революційного руху, а вже з початком наступного десятиліття (після вбивства імператора Олександра II) у низці містечок підросійської України вибухнули єврейські погроми (не оминула ця „лавина” й Переяслав). Попри нетривалі „затишся” антисемітські, юдофобські настрої дедалі наростали. Втім представники української інтелігенції (М. Грушевський, С. Єфремов, І. Франко, М. Коцюбинський, В. Винниченко, О. Олесь), „культурний емігрант” В. Короленко відверто

й настійно оскаржували таку тенденцію. Між іншим, після Кишинівського погрому 1903 р. Шолом-Алейхем став укладачем збірника „Гілф” („Допомога”), виданого у Варшаві на підтримку постраждалих, і запропонував Л. Толстому, А. Чехову, В. Короленку, М. Горькому взяти в ньому участь, на що ті відреагували позитивно [3, 368].

Шевченкова рецепція юдейства неодноразово ставала предметом наукової уваги, більше того, спостерігаємо певну спекулятивну тенденцію у висвітленні цього питання (зрештою, як і у випадку Івана Франка). І хоча образ єврея у творчості Т. Шевченка набуває передовсім негативних конотацій (приміром, у поемі „Гайдамаки”: *„Розбрілись конфедерати / [...] Розбрілися та й забули / Волю рятувати, / Полигалися з жидами, / Та й ну руйнувати”* [2, 67] („Інтродукція”); *„Отак уранці жид поганій / Над козаком коверзував”* [2, 67], *„Жидюга / Дрижить, ізгнувшись / Над каганцем: лічить гроші / Коло ліжка, клятий”* [2, 69] (таку авторську оцінку отримав Лейба-шинкар – розділ „Галайда”); або витяг із поеми „Тарасова ніч”: *„Запродана жидам віра...”* [2, 20]), митці-юдеї, що є вихідцями з України, схильні прозирати в постаті нашого Пророка свого спільника, однодумця, брата, але в жодному випадку не чужака, тим паче – не ворога. Наважимося констатувати, що для українських євреїв ім'я Тараса Шевченка є знаковим, духовним, символічним. Так, Лев Квітко, Перец Маркіш, Езра Фінінберг працювали над перекладом „Кобзаря” єврейською мовою (Див.: „Червоний шлях”. – 1928. – № 7. – С. 241). Твори Т. Шевченка з ентузіазмом перекладав і Матвій Гарцман. У поетичному набутку Давида Гофштейна подибуємо цілу низку ліричних присвят: „Тарасові Шевченку”, „На могилі Шевченка”, „Шевченкові”. У Гофштейновій рецепції Т. Шевченко – „Провісник радості, і правди, і науки” [7, 312]. На Чернечій горі поет веде діалог із Тарасом Григоровичем, відчуває особливу силу, яка зміцнює єдність двох народів – українського та єврейського: *„Ні, не мене і не мойого сина / Ти проклинав: не та була мета! / Мій труд по-материнському Вкраїна / В свої широкі поли загорта”* [7, 313]. У роки Другої світової

війни український Пророк піднімає дух Гофштейна, навіює переможний настрій, закликає до боротьби. Єврейський митець спонукає до думки, що Шевченкове геніальне слово має владу над усім людством („Шевченкові“): „*Прославлять всі язики. / Увесь широкий світ / Ім'я твоє велике, / Твій світлий «Заповіт»*” [7, 357]. У цьому контексті не можна не згадати вірш Ханана Вайнермана „Кобзареві”. На творчість Т. Шевченка прямо й опосередковано покликався асимільований Леонід Первомайський. Зокрема у вірші „Ідолопоклонники” митець ремінісценціював як парафраз поетичний вислів „*то потопав, то виринав*” [8, 380]. У творі „В роз'їзд” поет вдався до прямого цитування фрагмента Шевченкового вірша „Доля”: „*Ми просто йшли, у нас нема / зерна неправди за собою* (підкреслення курсив авт. – Г. К.)” [8, 480], – таким чином ніби заявляючи про „узгодженість” свого життєвого шляху з долею, вистраждану прихильність до неї, довіру і смиренність. Прозірний трагічний ліризм „Пісеньки” Первомайського (зі збірки „Солдатські пісні”) близький до Шевченкової народнопісенної стихії (є тут і перегуки з українською баладою „Козака несуть”, суголосною плачам за померлими, давньоруським голосінням): „*Від Сану до Дону дорога лежить, / Розсідланий кінь по дорозі біжить, / Він зміряє півсвіта, / Скривавив копита, – / Одначе не треба, не треба тужить!*” [8, 175]. Взірцем поетичної майстерності для Л. Первомайського є вірш Т. Шевченка „В неволі, в самоті немає...”: тут „Шевченкові суворі, правдиві і точні слова” на читачів „справляють таке сильне враження, буквально потрясають все наше єство, перевертають всю душу” [9, 264]. Т. Стах спогадувала, що орієнтовно у 1938–1939 рр. Первомайський працював над альманахом пам'яті Т. Шевченка (докладніше див. нашу статтю „Тарас Шевченко у рецепції Леоніда Первомайського” [10]).

Що ж до Шолом-Алейхема, то творчість Тараса Шевченка відіграла в його життєвій і творчій долі особливу роль, про що докладніше мовимо далі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порушена нами проблема наразі не отримала системного студіювання.

Зазвичай дослідники обмежуються принагідними заувагами про крайню прихильність Шолом-Алейхема до постаті і творчості Шевченка (див. зокрема передмову Миколи Бажана [11, 5 – 24], посібник Л. Чередник [12]).

Мета статті – не лише елімінувати і проаналізувати Шевченкові „сліди” у художніх текстах Шолом-Алейхема, а й акцентувати виняткове місце українського Пророка й Генія у долі єврейського митця, окреслити найбільш прикметні аналогії у їхніх біографіях та світоглядно-естетичних позиціях.

Виклад основного матеріалу. Якщо почати з останнього порівняльно-типологічного аспекту, то паралелей дійсно подибуємо чимало: рання втрата матері, одруження батька, непрості взаємини з мачухою, тяжіння до міфології та фольклору, залюбленість у музичне мистецтво, самоосвіта, релігійність і симптоматичне апелювання до Біблії, різногранність творчої особистості, навіть захоплення тими самими книгами (відомо, що Т. Шевченко особливо цінував роман Даніеля Дефо „Робінзон Крузо”, всім радив його для читива, примірник книги надіслав племінниці Прісі з надписом: „Любій Прісі на пам’ять од дядька Тараса Шевченка. 1859 р.”, створив малюнок „Робінзон Крузо” (1856). Під впливом згаданого роману п’ятнадцятирічний Шолом-Алейхем пише власний російськомовний твір – „Єврейський Робінзон Крузо”).

Єднає українського та єврейського митців і постать „культурного емігранта” – Миколи Гоголя. Жоден із них не був особисто знайомий з останнім: щодо Шолом-Алейхема це цілком логічно, адже з Миколою Васильовичем він (Шолом-Алейхем) не міг перетнутися в часі; натомість Шевченко листовно до В. Репніної висловлював свій жаль з приводу нереалізованих зустрічей. Свого роду компенсацією за відсутність живого спілкування стали Шевченкові візити в гоголівські місцини (1845 – Миргород, Сорочинці; 1846 – Ніжин). Тарас Шевченко є автором поезії-послання „Гоголю”, ілюстрації до повісті „Тарас Бульба”. Що ж до Шолом-Алейхема, то витяг із Гоголевого роману „Мертві душі” був перекладений івритом і знайдений вже після смерті письменника в його записах: „...Призначено мені незбагненною владою йти

пліч-о-пліч з моїми дивними героями, озираючи все громаддя життя, що нестримно мчить уперед, озираючи його і крізь сміх, видимий світу, і крізь незримі, невидимі йому сльози!” (цей уривок не може бути розціненим як випадковість, адже добре ілюструє духовне і творче страдництво його автора Гоголя й перекладача Шолом-Алейхема).

Знаменно, що і Шевченко, і Шолом-Алейхем цілком заслужено отримали статус Провідника у своїх національних, мовних, культурних ландшафтах. Обидва обожнювали Україну як батьківщину, „свій” світ, однак земні шляхи завершили на чужині: якщо прах Шевченка був перенесений в рідну землю (Канів, Чернеча гора), то мрія Шолом-Алейхема повернутися в Україну бодай посмертно лишилася нереалізованою (похований у Нью-Йорку на Бруклінському цвинтарі). Вже у 1960-х побачило світ українськомовне чотиритомне видання творів Шолом-Алейхема з передмовою Миколи Бажана як знак символічного повернення митця на батьківщину. Отже, до Шевченкового „Заповіту” земляки все ж дослухалися, останнє прохання Шолом-Алейхема: *„Заберіть мене додому, поховайте мене на Київському кладовищі”*, – хоч і було почуте, але його виконанню завадила Перша світова війна. Поетична автоепітафія: *„Отут лежить бідак єврей, / що був печальним гумористом. / Про свій народ для всіх людей / писав з простим сердечним хистом. / Усе життя любив він сміх / і не складав він рук в роботі. / Ніс крихту радості для всіх, / а сам... стомився від скорботи. / Якраз тоді, коли народ / з його творінь до сліз сміявся, / він сам згинався від негод, / з слізьми в душі від всіх ховався”* [12, 14] (1905, переклад А. Коган), – не лише розкриває весь драматизм життєвої і творчої долі Шолом-Алейхема, а й генерує в уяві образ Шевченкового Перебенді, котрий, розважаючи інших, сам є достоту самотнім і відчуженим, його *„серце сміється, сліпі очі плачуть...”*: *„Заспіває, засміється, / А на сльози зверне”* [2, 45].

Своєрідним заповітом і посланням можемо вважати незавершений життєпис Шолом-Алейхема „З ярмарку”, на що, власне, вказує авторське передслово: „[...] Я віддав цьому

творові найцінніше, що маю, – моє серце! Читайте його час від часу. Може, він чогось навчить вас або дітей ваших, навчить, як любити наш народ, як цінити його духовні скарби, що лежать розкидані по всіх закутах безмежного світу” [5, 5]. Отже, патріотизм Шолом-Алейхема насправду високий, неоскарженою є й духовність митця (ця теза має прямий стосунок до Т. Шевченка). Ставлячи підпис під преамбулою, Шолом-Алейхем позиціонує себе Батьком: така його роль не лише щодо кривих нащадків, а й усієї єврейської спільноти.

Додамо, що жанр автобіографії є спільним для обох: Т. Шевченко в автографічному варіанті загалом не відходить від канонів (але у другій редакції, здійсненій П. Кулішем, життєпис набуває рис публіцистики й помітно зростає в обсязі – „Письмо Т. Г. Шевченка к редактору «Народного чтения»”, 1860), натомість Шолом-Алейхем власноруч готує вагомий за обсягом твір художньо-документального кшталту, наближений до жанру роману („З ярмарку”), мовлячи про себе від третьої особи, тим самим ніби навмисно нівелюючи суб’єктивізм, розгортаючи контекст і змальовуючи добу (авторська жанрова дефініція – роман-автобіографія). „Я розповідатиму про себе, наче про якусь сторонню особу. Тобто я, Шолом-Алейхем-письменник, розповідатиму вам справжню біографію Шолом-Алейхема-людини, просто, без якихось особливих прикрас та манірничання, так, неначе б це розповідала вам інша, зовсім стороння людина, яка, проте, завжди й всюди супроводила його, пройшла з ним усі сім кругів пекла. І розповім я вам це поступово, частинами, окремими історіями або епізодами, епізод по епізоді” [5, 9], – запевняє реципієнтів Шолом-Алейхем.

Під час підготовки матеріалу ми випадково (хоча і в цьому може бути своя логіка) натрапили на цікаві відомості. Справа в тому, що Циля Мейрівна – переяславська „єврейська мама” – прямо констатує генетичну спорідненість українського та єврейського митців: „Коли ми робили родовід, то надібали, що пращури Шевченка і Шолом-Алейхема перепліталися через далеких родичів” [13]. Хоча про документальне підтвердження означеного факту наразі не йдеться, маємо змогу припустити

генетико-контактні зв'язки між двома непересічними постатями й тим самим вийти за межі порівняльної типології в компаративному питанні „Шевченко – Шолом-Алейхем”.

Тимчасом неспростовним лишається той факт, що творчість Тараса Шевченка відіграла особливу роль у життєвій і творчій долі Шолом-Алейхема. „Кобзар” був однією з настільних книг останнього, чимало Шевченкових поезій письменник знав напам'ять. Вимовним є те, що одну зі стін кімнати митця прикрашав портрет Тараса Григоровича (музей у Переяславі). Молодший брат єврейського митця – Вольф Рабинович – спогадував, як 1879-го молодий Шолом-Алейхем привіз зі Софіївки до Переяслава українські народні пісні й вірші Тараса Шевченка, розповідав дива про Софіївку, те, як вільно почувався на лоні казкової природи, де часто крокував вузькою стежкою серед високого жита і співав пісні „Богом благословенного поета України Тараса Шевченка” (за висловом Шолом-Алейхема). Перше заспівав пісню, яка особливо припала йому до душі, – „Думи мої...”, – потім „Реве та стогне Дніпр широкий”, „Як умру, то поховайте” та інші. „Коли я писав свої вірші, – зізнавався Шолом-Алейхем, – то „Кобзар”, Шевченкову Пісню Пісень, скрізь шукав і не міг знайти. Я ладен був віддати за нього все, що завгодно, скільки завгодно. І ось тепер бачу, що не прогадав би, якби заплатив найвищу ціну бодай за одну його «Катерину»” [11, 11]. Згадана поема особливо вразила єврейського митця, він вельми глибоко аналізував цей твір: нещасну жінку „життя кидає й жене з дитиною, як буря, кидає, наче жмут трави полем” [12, 80]. На думку Шолом-Алейхема, доля української покритки Катерини подібна до долі страждених єврейських жінок („Людина народилася”, „Три вдови”). *„Все живе тільки в минулому, у спогадах. Три вдови – три життя. Не цілі життя, а половинки життя, і навіть не половинки, а уламки, початки життя. Кожне з цих трьох життів почалося так гарно, так поетично, засяяло на мить – і зникло!..”* [11, 480] – витяг з оповідання „Три вдови” (добачаємо певні аналогії зі Шевченковою поемою-містерією „Великий льох”: три душі – три ворони – три лірники). Подібність стосується

як числової символіки (цифра 3), так і драматичного пафосу. Однак у творі Шолом-Алейхема про долі трьох вдів дізнаємося не від самих героїнь, а з вуст наратора – старого парубка-мізантропа. Відтак, характеристика кожної з жінок маркована певним суб'єктивізмом, адже до жодної з них розповідач-самітник не був байдужим. Прикметно, що йдеться про жіночу лінію однієї родини: Пая (мати) – Роза (донька) – Фаня (онука). Усі три поступово з волі тих чи тих обставин стають вдовами. Опис хрущів є своєрідним посиланням на одну з програмних Шевченкових поезій – „Садок вишневий коло хати...”: *„Я забув вам розповісти про хрущів, дивних, важких, брунатно-барвистих хрущів, що, розпустивши крила, літають у темряві, дзижчать і гудуть, раз у раз ударяються об стіну чи об шибку, падають на землю з напіврозгорненими лапами плащів і змовкають. Не турбуйтеся – вони трохи полазять по землі, а тоді підведуться, розгорнуть поли і знову літатимуть навколо сяйва свічки з дзижчанням, гудінням, і знову вдаряться об шибку і впадуть на землю”* [11, 471].

Зі Шевченком Шолом-Алейхема єднає пієтетне ставлення до природи, надання пріоритету сільському ландшафту перед міським. Трирічне перебування в селі Софіївка стало для юдейського митця своєрідним зціленням і одкровенням: *„Тут він мав можливість ближче познайомитись з природою, з Божим світом, з землею, тією землею, звідки ми всі прийшли й куди ми всі маємо повернутись. Він побачив, зрозумів і відчув, що наше місце саме тут, серед природи, а не тільки там, у місті. Тут він переконався, що всі ми – частина великого всесвіту й що ми завжди тужимо й тужитимемо за матір'ю землею, що ми завжди любимо й любитимемо природу, що нас завжди поривало й пориватиме в село”* [5, 251 – 252]. Обом письменникам властиве сприймання світу як універсуму, звільнене від хаосу цивілізації й наближене до старозавітного уявлення про рай. Себе кожен із них воліє бачити людиною „природною” (сковородинівські інтонації). Абсолютну, первозданну, „цнотливу” красу відкриває Бузі Шимек – герой повісті „Пісня пісень”: *„Велике поле, що простягається, тягнеться без кінця, без краю. Зеленою*

ковдрою вкрите. Жовтенькими цяточками поцятковане. А запахи там – найкращі запахи в світі. І дерева там є в мене, безліч дерев. Високі, крилаті дерева. І горбок там маю, на якому сиджу. Хочу – сиджу собі, хочу – кажу чарівне слово, здіймаюсь у повітря й лечу, як орел, вище хмар, понад полями й лісами, понад морями і пустелями, аж ген-ген за Чорні гори...” [14, 241].

Ще одна типологічна риса. Домінантою Шевченкової поезії є амбівалентний мотив *долі/недолі*, прямо чи опосередковано пропорційний дихотомії „щастя/нещастя”: „О Боже мій милий! Така Твоя воля, / Таке її щастя, така її доля!” [2, 11] („Причинна”); „Шука козак свою долю, / А долі немає”, „Думав доля зустрінеться – / Спіткалося горе” [2, 15] („Думка” – „Тече вода в синє море...”); „Втоплю своє горе, / Втоплю свою *недоленьку*...” [2, 16] („Думка” – „Вітре буйний, вітре буйний!..”); „В того *доля* ходить полем, / Колоски збирає, / А моя десь, ледащиця, / За морем блукає. [...] Шукав *долі* в чужім полі / Та там і загинув” [2, 18] („Думка” – „Тяжко-важко в світі жити...”); „Нащо ж мені краса моя, / Коли нема *долі*?..” [2, 19] („Думка” – „Нащо мені чорні брови...”); „Зажурилась Україна – / Така її *доля*!” [2, 20] („Тарасова ніч”); „*Доле*, де ти, *доле*, де ти? / Нема ніякої! / Коли доброї жаль, Боже, / То дай злої! злої” [2, 265] („Минають дні, минають ночі...”). Як можемо виснувати з цих та інших Шевченкових поетичних текстів, у згаданій антиномічній сполуці превалує *недоля* (як вираз безталання, нещастя), вкорінена у сирітство та вбогість. Тимчасом у прозових творах трагічного оптиміста Шолом-Алейхема попри виразну віру у фатум („Що ж, поперше, така вже наша *доля*. Не знаю, як ви, – я вірю, що від *долі* не втечеш” [2, 101]) завше є надія на „світло”: „Коли вже судилася, чуєте, пане Шолом-Алейхем, велика удача, то вона приходить сама до хати. І не потрібні тут зовсім ні розум, ні вміння. А коли, крий Боже, навпаки, то можете хоч луснути, вам це допоможе, як мертвому припарки. Як то кажуть: „*Немає ради проти норовистого коня*” (тут і далі курсив авт. – Г. К.), – людина тяжко працює, поневіряється,

хоч лягай, прости Господи, і вмирай! Аж гульк – не знати, звідки воно береться, – щастя насуває з усіх боків. Як у Біблії сказано: „*Щастя і порятунок будуть іудеям*”. Пояснювати вам цього не треба, але означає воно, що людина, поки є душа в тілі, поки ще живчик б'ється, не повинна втрачати надії” [11, 25] („Тев'є-молочар”) – прозираємо тут питома єврейську позицію щодо нації-„обринці”. У наступному фрагменті артикульована пряма участь Всевишнього у визначенні формули людської долі, неодмінні „метаморфози” від темряви до світла так само відбуваються з Його волі – варто лишень вірити (Шевченкового ліричного героя ця віра нерідко зраджує, хоча й атеїзм не варто закидати, як це робили соцреалісти): „[...] є Бог на небі! Адже Він, як то кажуть, „живить і пильнує всіх”, – править світом розумно і мудро. Побачив Він, як я мучуся, здобуваючи шматок хліба, й звертається до мене: «Ти ж, мабуть, гадаєш, Тев'є, що вже кінець усьому, світ гине, земля горить під ногами? Фе, ти великий дурень, Тев'є! Ось побачиш, як доля, коли Бог тільки схоче, за одну мить обернеться наліво кругом – і враз стане світло в усіх найтемніших закутках»” [11, 26]. Чому ж тоді не всміхається доля донькам молочаря Тев'є? (образи жінок-страждальниць є типовими для творчих набутків обох митців, як мовиться вище). Бездолля закодоване вже в самих назвах творів Шолом-Алейхема „Лиха доля”, „Не щастить!”, „Немає талану!”, „Судилося нещастя”. Цікаве спостереження: одним із найуживаніших слів у прозі юдейського письменника є „бідолашний” (чи ж випадково?) У романі „Мандрівні зірки” бажання щастя-долі отримує закличну форму, тим-то дещо уподібнюється до замовлянь: „*Кажуть, не родися красний, а родися щасний! Не треба бути розумним, друже читачу, чи мати знання – треба бути щасливим*” [15, 251]. Надто коли це щастя глибоко вистраждане.

Висновки. Насамкінець ще раз підкреслимо, що постать українського Пророка Тараса Шевченка є насправду знаковою в долі і творчості Батька єврейської літератури Шолом-Алейхема, а низка типологічних збігів, натяк (хоч наразі документально не підтверджений) на генетичні зв'язки,

специфіка українсько-юдейських інтеркультурних взаємин слугують потужним стимулом до подальших досліджень в руслі компаративного питання „Шевченко – Шолом-Алейхем”, потверджують перспективність останнього. Що ж до ремінісценцій як інтертекстуального виразу, то їх годі виявити „на поверхні” тексту, нерідко „відгоміння” сягають світоглядно-естетичних орієнтирів, проблемно-тематичних домінант.

Список використаної літератури

1. Яковенко Наталя. „Українська пам'ять про Хмельницького не знає єврейського сюжету”. 21 жовтня 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалів : <http://polit.ua/articles/2011/10/21/yakovenko.html>.
2. Шевченко Т. Повне зібрання творів : У 12 т. / Т. Шевченко. – Т. 1: Поезія. 1837 – 1847 рр. – К. : Наук. думка, 1989. – 528с.
3. Нариси з історії та культури євреїв України / [упоряд. Л. Фінберг, В. Любченко]. – К. : Дух і Літера, 2005. – 440 с.
4. Полін. Дослідження історії та культури євреїв Східної Європи : вибрані статті / [за ред. Ентоні Полоньки ; пер. з англ.]. – К. : Дух і Літера, 2011. – 410 с.
5. Шолом-Алейхем. Твори : У 4 т. / Шолом-Алейхем. – К. : Дніпро, 1968. – Т. 3. – 472 с.
6. Найман О. Історія євреїв України / О. Найман. – К., 2003. – 496 с.
7. Гофштейн Д. О білий світе мій... : Вибрані поезії / Давид Гофштейн. – К. : Дух і Літера, 2012. – 464 с.
8. Первомайський Л. Твори : У 7 т. / Л. Первомайський. – К. : Дніпро, 1985. – Т. 1 : Поезії. – 533 с.
9. Первомайський Л. Твори : У 7 т. / Л. Первомайський. – К. : Дніпро, 1986. – Т. 7 : Творчий будень : Статті. Спогади. Замітки. – 430 с.
10. Клименко Г. Тарас Шевченко в рецепції Леоніда Первомайського / Ганна Клименко // Зб. праць Міжнар. (38-ї) наук. Шевченківської конференції, 20 – 21 квітня 2011 р. – Черкаси : Вид. Чабаненко Ю. А., 2011. – С. 271 – 280.
11. Шолом-Алейхем. Твори : У 4 т. / Шолом-Алейхем. – К. : Дніпро, 1967. – Т. 1. – 512 с.
12. Чередник Л. Вивчення творчості Шолом-Алейхема у школі / Л. Чередник. – Харків : Веста : Ранок, 2003. – 176 с.
13. Белоусова А. На родине Шолом-Алейхема памятник поставили только через 62 года, а мемориальная доска заросла сорняками [Електронний ресурс] / А. Белоусова // Сегодня. – 2013. – 8 октября. – Режим доступу : <http://www.segodnya.ua/life/people/>

Na-rodine-SHolom-Aleyhema-pamyatnik-postavili-tolko-cherez-62-goda-a-memorialnaya-doska-zarosla-sornyakami-465659.html

14. Шолом-Алейхем. Твори : У 4 т. / Шолом-Алейхем. – К. : Дніпро, 1968. – Т. 4. – 400 с.

15. Шолом-Алейхем. Твори : У 4 т. / Шолом-Алейхем. – К. : Дніпро, 1967. – Т. 2. – 480 с.

Одержано редакцією – 15.09.16

Прийнято до публікації – 18.10.16

Summary. Klymenko (Syniok) G. Taras Shevchenko reminiscences in Sholom-Aleichem's literary works. Introduction. *Despite Shevchenko's clearly negative reception of the Jewish the name of our Genius is considerable, spiritual and symbolic for the Ukrainian Jews such as Lev Kvitko, Peretz Markish, Ezra Fininberg, David Gofshtein, Khanan Vainerman, assimilated Leonid Pervomaysky etc. Taras Shevchenko's literary works played a special role in Sholom-Aleichem's life and literary biography.*

Purpose *is not only to eliminate and analyze Shevchenko „tracks” in Sholom-Aleichem's literary texts but accentuate exceptional place of the Ukrainian Prophet and Genius in the Jewish writer's biography, outline the most notable analogies in their biographies, worldview and aesthetic positions.*

Methods. *The typological, comparative, intertextual, analytical methods are more or less realized in the article.*

Results. *In the comparative problem „Shevchenko – Sholom-Aleichem” such common points as early loss of the mother, marriage of the father, uneasy relationship with stepmother, self-education, versatility of the literary personality, admiration for the same books, death in the foreign land, attraction to folklore and mythology, passion to the music art, religiosity and symptomatic appeal to Scripture are identified. Hypothetical fact about genetic links between the Ukrainian and Jewish writers is noted.*

Originality. *Typological similarities such as status of the Leader in respectively Ukrainian and Jewish national, lingual, cultural views, adoration of Ukraine as motherland and „own” world, genre of autobiography, piety attitude to the Nature,*

priority to the rural not urban space, perception of the world as the universe released of civilization chaos and closed to the Old Testament idea of paradise, self-vision like a „natural” person (Skovoroda’s intonations), ambivalent motive of fate/distress are outlined in the solution of the perspective comparative problem „Shevchenko – Sholom-Aleichem”. Special attention is paid to Sholom-Aleichem’s story „Three widows” and Shevchenko’s poem-mystery „Large cellar” resonated with each other.

Conclusion. *It’s deduced that reminiscences shouldn’t been revealed „on the surface” of the text since „echoes” often apply to worldview and aesthetic orientations, problem-thematic dominants.*

Keywords: *culture, ethnos, nation, people, Ukrainian, Jewish, comparative-typological, genetic-contact, analogy, similarity, reminiscence, biography, nature, motive of fortune/ misfortune.*

УДК 82.091

Тетяна МИХАЙЛОВА

ВАСИЛЬ СТУС І БОРИС ПАСТЕРНАК ЯК ЧИТАЧІ ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У статті розглянуто питання впливу поезії Т. Шевченка на творчість Б. Пастернака та В. Стуса. Проаналізовано ряд наукових праць, у яких згадано про діалог В. Стуса та Т. Шевченка. Досліджено епістолярій В. Стуса на предмет рецепції ним творчості Т. Шевченка. Окрім цього у статті окреслено ставлення Б. Пастернака до творчості Кобзаря, зокрема акцентовано на факті перекладу ним поеми «Марія», яка надихнула російського поета на створення власного